

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 16^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1989

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΣΟΛΩΝΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΤΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μιχαὴλ Σακελλαρίου**, παρουσιάζων τὸ βιβλίον τοῦ κ. I. Touratsoglou, *Die Münzstätte von Thessaloniki in der Römischen Kaiserzeit* (= *Antike Münzen und geschnittene Steine*, XII), 1988, λέγει τὰ ἐξῆς:

Αὐτὴ ἡ ἐργασία ὑποβάλλει σὲ ἀπαιτητικὴ μελέτη τὸ σύνολο τῶν νομισματικῶν ἐκδόσεων τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸ 32/31 π.Χ. ὡς τὴ βασιλεία τοῦ Γαλλιανοῦ (253 - 268 μ.Χ.), ὅποτε παύει ἡ λειτουργία τοῦ νομισματοκοπέου τῆς πόλεως γιὰ λόγους ποὺ δὲ μποροῦν νὰ καθορισθοῦν. Ὁ συγγραφέας συγκέντρωσε πλούσιο ὕλικὸ ἀπὸ μουσεῖα καὶ συλλογές (98 δημόσιες, δημοτικές, πανεπιστημιακές καὶ 33 ἰδιωτικές, διάσπαρτες ἀνά τὴν ὑφήλιο. Ἐπίσης χρησιμοποίησε φωτογραφίες νομισμάτων ποὺ ἐμφανίσθηκαν σὲ καταλόγους δημοπρασιῶν καὶ σὲ ἄλλα δημοσιεύματα ἐμπορικοῦ χαρακτήρα. Ἐτσι παρουσιάζει στὸ παρὸν βιβλίον 3587 νομίσματα, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν 500 τύπους, ἔναντι μερικῶν δεκάδων νομισμάτων ποὺ ἔχει ἡ ἀμέσως προηγουμένη ἐκδοση νομισματικοῦ ὕλικου Θεσσαλονίκης.

Τὸ ὅλο ἔργο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα κατάλογο καὶ ἓνα συνθετικὸ μέρος. Ὁ κατάλογος, ποὺ ἔχει συγκροτηθεῖ μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια ὡς τὶς ἔσχατες λεπτομέρειες, ἀποτελεῖ τὴ βάση, ἐπάνω στὴν ὁποία ἐδράζονται τὰ συνθετικὰ κεφάλαια. Ὁ κατάλογος διαιρεῖται σὲ δύο κύριες ἐνότητες: ἡ πρώτη καλύπτει τὰ νομίσματα ποὺ ἔχουν στὴν προσθία ὄψη τὸ πορτραῖτο τοῦ αὐτοκράτορα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκδόθηκαν τὸ δεύτερο περιλαμβάνει τὰ λεγόμενα «ψευδο-αὐτόνομα» νομίσματα. Καὶ τῶν δύο κατηγοριῶν τὰ νομίσματα κατατάσσονται κατὰ ἐκδόσεις, κατὰ σειρὰς κάθε ἐκδόσεως καὶ κατὰ κοπὲς κάθε σειρᾶς. Τὰ νομίσματα μὲ αὐτοκρατορικὸ πορτραῖτο προσφέρουν καὶ μίαν ἄλλην δυνατότητα κατατάξεως: κατ' αὐτοκράτορες ἢ αὐτοκρατορικές οἰκογένειες.

“Όταν πρόκειται για νομίσματα με πορτραίτα αυτοκρατόρων που έβασίλευσαν αρκετό χρονικό διάστημα, τὰ νομίσματά τους κατατάσσονται με ακόμη μεγαλύτερη ακρίβεια, κατά χρονολογική σειρά, βάσει διαφόρων στοιχείων (που δὲν ισχύουν ὅλα σ’ ὅλες τις περιπτώσεις). Τέτοια εἶναι : οἱ τίτλοι καὶ τὰ ἀξιώματα που εἶχε ὁ αὐτοκράτορας κατά τὴν ἐποχὴ ἐκδόσεως· ἡ τυπολογία κάθε πορτραίτου συγκρινομένη με τὴν τυπολογία τῶν νομισμάτων τῆς αὐτοκρατορίας· διάφορα εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα, κυρίως στοὺς ὀπισθοτύπους, που ἀναφέρονται σὲ σύγχρονα ἱστορικά γεγονότα, κατά τὴν ἐρμηνεία τοῦ συγγραφέως· διάφορες τεχνικὲς παρατηρήσεις. Γιὰ τὴ χρονολογικὴ κατάταξη τῶν ψευδο-αὐτονόμων, ὁ συγγραφέας δὲν εἶχε τις ἐνδείξεις που προσφέρουν τὰ αὐτοκρατορικὰ πορτραῖτα, εἶχε ὅμως τις ἄλλες, ἀπὸ ὅσες προαναφέρθηκαν, ἐπὶ πλέον δὲ ἐνδείξεις που προκύπτουν ἀπὸ διασταυρώσεις στοιχείων κοινῶν καὶ στὶς δύο κατηγορίες. Τὰ καλύτερα ἀποτελέσματα ἐπιτεύχθηκαν σὲ περιπτώσεις ὅπου ἕνας ὀπισθότυπος ψευδο-αὐτονόμου νομίσματος καὶ ἕνας ὀπισθότυπος νομίσματος με αὐτοκρατορικὸ πορτραῖτο προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἴδια μήτρα.

Τὸ συνθετικὸ μέρος τῆς ἐργασίας διαιρεῖται σὲ τρία κεφάλαια. Τὸ πρῶτο ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὴν ἱστορία τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης κατά τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Τὸ δεύτερο ἀναφέρεται στὸ νομισματοκοπεῖο τῆς πόλεως. Τὸ τρίτο μελετᾶει τὴν κυκλοφορία τῶν νομισμάτων τῆς Θεσσαλονίκης.

Σχετικὰ μετὴν ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης κατά τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία πρόσφερε λίγες σύντομες ἀναφορές, που στηρίζονταν στὶς πενιχρὲς γραμματειακὲς πληροφορίες καὶ χρησιμοποιοῦσαν ἀνεπαρκῶς τις πληροφορίες ἀπὸ ἐπιγραφὲς καὶ τὰ, λιγοστὰ (ὅπως εἴπαμε), νομίσματα. Τὸ σχετικὸ κεφάλαιο τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Τουράτσογλου προώθησε σημαντικότερα αὐτὸ τὸ θέμα, χάρη καὶ στὸ κατά πολὺ ἀφθονότερο νομισματικὸ ὕλικό του, ἀλλὰ καὶ χάρη στὶς ἐπιγραφές, στὰ νέα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, καθὼς καὶ σὲ μιὰ περισσότερο προσεκτικὴ μελέτη τῶν γνωστῶν γραμματειακῶν πηγῶν. Τὰ πορίσματα που ἐξήγαγε ἀναφέρονται ὄχι μόνον σὲ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ στὸν θρησκευτικὸ βίον, στὸ ὀνοματολόγιο, στοὺς ξένους, στὶς ἐπαφές τῆς πόλεως με ἄλλες πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀναφέρω μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα συμπεράσματά του. Ἀξιοποιώντας παραστάσεις μνημείων ἐπὶ τῶν νομισμάτων μπόρεσε νὰ ἀναγνωρίσει διάφορα μνημεῖα που σώζονται ἢ εἶναι γνωστὰ ἀπὸ πηγές. Π.χ. ταύτισε τὴν ἀψίδα θριάμβου στὴν πλατεία Βαρδαρίου με ἀψίδα θριάμβου πρὸς τιμὴ τῶν νικητῶν στὴ μάχη τῶν Φιλίππων. Ἐπίσης ἐπισημάνει διάφορες ἀναμνηστικὲς ἐκδόσεις πρὸς ἑορτασμὸ ἐπετείων. Μεταξὺ διαφόρων δειγμάτων ἀναφέρω τὴν ἐκδοση γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς 550ῆς ἐπετείου ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς πόλεως, στοιχεῖο που ἐπιβεβαίωσε τὴν ἀλήθεια τῆς πληροφορίας ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἱδρύθηκε τὸ 315 π.Χ. Διασταυρώνοντας παρατηρήσεις του στὴ νομισματοκοπία τῆς

Θεσσαλονίκης ἐπὶ Γορδιανοῦ Γ' με ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες, χρονολόγησε στὸ ἔτος 241 μ.Χ. τὴν εἰσαγωγή τῶν Πυθίων στὴν πόλη. Ἕνα νόμισμα τῆς Θεσσαλονίκης φέρει παράσταση τοῦ θεοῦ Καβείρου, προστάτη τῆς πόλεως, ἐπάνω στὰ τείχη. Ὁ κ. Τουράτσογλου τὸ χρονολόγησε τὸ 254 μ.Χ., συνδυάζοντας τὴν παράσταση με τὴν ἀνεπιτυχή πολιορκία τῆς πόλεως ἀπὸ τοὺς Γότθους. Ὁ συγγραφέας πρόσεξε ἐπίσης ὅτι τὰ νομίσματα τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἐμμένουν σὲ εἰκονογραφικοὺς τύπους, οἱ ὁποῖοι παραπέμπουν στὸ καθεστὼς ἐλευθέρας πόλεως ποὺ εἶχε ἡ πόλη τὸ 41 π.Χ. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο καὶ μερικὰ ἄλλα τὰ ἐρμήνευσε ὡς ἐκφράσεις τῆς τοποθετήσεως τῶν Θεσσαλονικέων ἀπέναντι στὸ παρελθὸν τῆς πόλεώς τους καὶ στὴ ρωμαϊκὴ ἐπικυριαρχία.

Στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ νομισματοκοπεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ συγγραφέας διατύπωσε καίριες παρατηρήσεις γιὰ διάφορα θέματα. Ἔτσι προβληματίστηκε γιὰ τοὺς λόγους ποὺ συνετέλεσαν ὥστε τὰ διαστήματα μεταξὺ διαφόρων ἐκδόσεων, σειρῶν καὶ κοπῶν νὰ εἶναι ἄλλοτε μακρότερα καὶ ἄλλοτε βραχύτερα καὶ ἐξήγαγε ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα. Προέβη σὲ σύνθεση τῶν παρατηρήσεων ποὺ ἔκαμε στὰ νομίσματα με αὐτοκρατορικὸ πορτραῖτο καὶ στὰ ψευδο-αὐτόνομα. Πρόσεξε τὴν ἐξάρτηση μέρους τοῦ θεματολογίου καὶ τῆς εἰκονογραφίας τῶν νομισμάτων τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ πρότυπα τῶν αὐτοκρατορικῶν νομισματοκοπειῶν. Διέκρινε σημεῖα ἰδεολογικῶν καὶ προπαγανδιστικῶν ἐπιδιώξεων. Ἀσχολήθηκε με θέματα τοῦ τοπικοῦ θεματολογίου καὶ τῆς τοπικῆς εἰκονογραφίας καί, σὲ συνάφεια με αὐτά, με τοπικὲς λατρεῖες. Ἀκόμη χρονολόγησε γιὰ πρώτη φορὰ δώδεκα διαφορετικὲς ἐκδόσεις ψευδο-αὐτονόμων νομισμάτων.

Διασταυρώνοντας τὶς διαπιστώσεις γιὰ τὶς χρονολογίες ἐκδόσεων νομισμάτων με αὐτοκρατορικὸ πορτραῖτο καὶ νομισμάτων ψευδο-αὐτονόμων καὶ ἄλλες γιὰ τοὺς ὀπισθοτύπους ποὺ ἐμφανίζονται καὶ στὶς δύο κατηγορίες νομισμάτων, ὁ κ. Τουράτσογλου συμπέρανε ὅτι σ' ἀρκετὲς περιπτώσεις αὐτὲς λειτουργοῦσαν ὡς τμήματα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομισματικοῦ συστήματος, ὅποτε τὰ ψευδο-αὐτόνομα κυκλοφοροῦσαν ὡς μικρὲς ἀξίες τοῦ συστήματος. Μερικὰ νομίσματα τῆς Θεσσαλονίκης φέρουν ἐπισημάνσεις ἀρχόντων ἄλλων πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας πόλεων ποὺ δὲν εἶχαν δική τους νομισματοκοπία. Ὁ κ. Τουράτσογλου ἔκαμε ἐπίσης διαπιστώσεις σχετικὲς με τὴ γραφή, τὰ συμπλήματα γραμμάτων [καὶ τὴν ὀρθογραφία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γλώσσα τῶν ἐπιγραφῶν ποὺ φέρουν τὰ νομίσματα.

Στὸ τρίτο καὶ τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ δεύτερου μέρους, ὁ κ. Τουράτσογλου ἀσχολεῖται ἀφ' ἐνὸς με τὴν παρουσία στὴ Θεσσαλονικὴ νομισμάτων ἄλλων πόλεων καὶ ἀφ' ἑτέρου με τὴ διάδοση νομισμάτων τῆς Θεσσαλονίκης σὲ ἄλλες περιοχές: στὴ νότια Ἑλλάδα, ὡς τὴν Ὀλυμπία, σ' ὀλόκληρη τὴ Μ. Ἀσία, στὴν Κυρηναϊκὴ καὶ στὴ

Γερμανία, καθώς και ότι είναι ύψηλὸ τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς νομισμάτων τῆς Θεσσαλονίκης σὲ θησαυρούς. Ὁ κ. Τουράτσογλου δικαιολογημένα συμπεραίνει ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν ἐνδείξεις γιὰ τὴν οἰκονομικὴ σημασίαν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην ποὺ ἐνέπνεε τὸ νόμισμά της.

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μιχαὴλ Σακελλαρίου**, παρουσιάζων τὸ βιβλίον τῆς κ. Α. Tatakī, *Ancient Beroea: Prosopography and Society* (= *Μελετήματα*, 8) 1988, σελ. 572, λέγει τὰ ἑξῆς:

Ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων μακεδονικῶν ἀνθρωπωνυμίων εἶχε πάντα μιὰ θέσιν μέσα στὴν ἔρευνα γιὰ τὴν ταυτότητα τῶν Μακεδόνων. Ὡστόσο δὲν εἶχε τὴ θέσιν ποὺ ἔπρεπε. Πρῶτον, ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι πολὺ μικρὴ συγκριτικὰ μὲ τὴ βιβλιογραφία ἄλλων ζητημάτων ποὺ ἐμπίπτουν στὴν ἔρευνα γιὰ τοὺς Μακεδόνες. Δεύτερον, οἱ συνθετικὲς μονογραφίες περὶ Μακεδόνων δίνουν μικρότερη σημασίαν στὰ ἀνθρωπωνύμια καὶ ἀφιερώνουν μικρότερον χῶρον σ' αὐτὰ παρὰ σὲ ἄλλα δεδομένα. Τρίτον, ἡ προσέγγιση τῶν τοπωνυμίων δὲν ἔγινε μὲ τὴ δέουσα ἐπιστημονικὴ προσοχή, καθὼς οἱ μὲν ἀντίθετοι πρὸς τὴν ἐλληνικότητα τῶν Μακεδόνων πρόβαλλαν μονομερῶς τὰ μὴ ἐλληνικὰ ἀνθρωπωνύμια, ἐνῶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ὑπερασπιστὲς τῆς ἐλληνικότητος τῶν Μακεδόνων περιορίζονταν νὰ υπογραμμίζουν τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐλληνικὰ ὀνόματα εἶναι συντριπτικὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ μὴ ἐλληνικὰ, γιὰ νὰ προκαλέσουν τὴν ἀπάντησιν τῶν ἀντιθέτων ὅτι οἱ Μακεδόνες υἱοθέτησαν ἐλληνικὰ ὀνόματα ἐξελληνιζόμενοι ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ. καὶ ἔπειτα.

Στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 συγκέντρωσα ὅλα τὰ τότε γνωστὰ μακεδονικὰ ἀνθρωπωνύμια, ποὺ τότε ἦσαν μερικὲς ἑκατοντάδες. Ἀμέσως παρετήρησα δύο πράγματα: ἀπὸ τὴ μία μεριά ὅτι τὰ μὴ ἐλληνικὰ ὀνόματα ἀποτελοῦσαν πράγματι μιὰ ἀσήμαντη μειονότητα, τῆς τάξεως τοῦ 5% ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅτι αὐτὰ τὰ ὀνόματα δὲν κατανέμονταν ἰσομερῶς σὲ ὅλο τὸ μακεδονικὸ χῶρον καὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἀλλὰ ἦσαν σχετικὰ περισσότερα στὶς περιοχὰς ποὺ ἄργησαν νὰ περιέλθουν στοὺς Μακεδόνες καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἐτσι συμπέρανα ὅτι αὐτὰ τὰ ὀνόματα δὲν ἀνῆκαν στοὺς καθ' αὐτὸ Μακεδόνες, ἀλλὰ σὲ ξένα στοιχεῖα.

Ἡ δικτατορία μὲ ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴ θέσιν μου στὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἔτσι δὲ μπόρεσα, δυστυχῶς, νὰ προχωρήσω αὐτὴν τὴν ἔρευνα. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ θέμα μὲ ἀπασχολοῦσε συνεχῶς. Ἐτσι, ὅταν ἱδρυσά, τὸ 1977, τὸ Κέντρο τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος στὸ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, ἔθεσα ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς στόχους τοῦ τῆ μελέτης τῆς Μακεδονίας καί, μέσα στὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς μελέτης ἀπέβλεψα